

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «**Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам**» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 25 мамыр 2023 жыл, II бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, II часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, II part. – 2023. – Ч.2. – Б.46-51

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ АЯСЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

ӘОК 330:004

*Мұрсалова Х.Н., э.ғ.м., аға оқытушы
Ахметова Қ.С., з.ғ.м., аға оқытушы
С.Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ
Астана қ.*

Цифрлық экономика соңғы онжылдықта әлемдік экономикалық дамудың маңызды тренді болып табылады. Цифрлық технологиялар бүкіл әлемдегі жеке адамдардың өмірін, бизнес үдерісі мен мемлекеттік басқару органдарының қызметін өзгертті. Экономикалық өңірлердің цифрландыруда дамуының негізгі қозғалтқыштары зерттеу тақырыбының өзектілігі болып табылады.

Бірлескен Еуразиялық экономикалық Одақ аясындағы мемлекеттерінің экономикасын цифрландыру мен технологиялық дамуының ағымдағы деңгейіне шолу, сондай-ақ Қытай, ЕАЭО және ЕО елдерін цифрландыру саясатына және мүмкіндіктері мен перспективаларын талдау мақаланың мақсаты болып табылады.

Қазіргі қоғамда цифрлық технологиялар бизнес субъектілерін тікелей және ұлттық шекаралар арқылы байланыстырып, біріктіре алғанмен, сауда және инвестициялық ағындарды реттейтін халықаралық келісімдердің қазіргі буыны оларды цифрландыру үдерісін есепке алып үлгермесе, аймақтық экономикалық интеграцияның ескі тәсілдері болашақта жүзеге аспауы мүмкін. Цифрлық экономиканың жаңа институционалдық ережелерін әзірлеу үшін олардың экономикалық саясаттары мен технологиялық және цифрлық даму бағдарламаларының негізгі мүдделі тараптарының стратегиялық мүдделерін талдау, сондай-ақ олардың ортақ мүдделері мен қайшылықтар аймағын анықтау және жаңа саясатты қалыптастырып, айқындау қажет.

"Үлкен Еуразия" термині Еуропаның, Кавказдың, орталық, Солтүстік және Шығыс Азияның елдері мен аймақтарына қатысты, олар Қытаймен бірге әлемдік экономиканың негізгі экономикалық ойыншысы ретінде үлкен бөлігін құрайды. Еуразиялық аймаққа 2010-2018 жылдар аралығында

жекелеген елдерде де, тұтастай экономикалық одақта да цифрландырудың жоғары қарқыны тән болды. ЕАЭО елдерінде цифрлық экономиканың даму дәрежесі олардың экономикалық саралануының едәуір деңгейіне байланысты өзгеріп отырады. ЕАЭО деңгейіндегі үйлестіру тетіктерінің әлсіздігі ұлттық экономикаларды цифрландыру мүмкіндіктерінің әлеуетін толық пайдаланбауға әкеледі. Ұлттық бағдарламалар мен стратегиялардан айырмашылығы, еуразиялық елдердің ұлттықтан жоғары деңгейдегі бірлескен үйлестірілген күш-жігері Одақтың барлық мемлекеттері үшін үлкен кумулятивтік әсерді қамтамасыз ете алады. Бірыңғай цифрлық кеңістік ЕАЭО-ны интеграциялық бірлестік ретінде дамыту үшін синергетикалық әсер етеді.

Бірыңғай институционалдық нормативтік-құқықтық базасы және АКТ саласын үйлестірілген қаржыландыруы бар экономиканың цифрлық секторларына біріккен электрондық сауда және тікелей қаржылық ықпал ету үшін Ұлттық кедергілерді жою ЕАЭО шеңберіндегі интеграциялық бірлестік нәтижесінде әрбір мемлекет үшін елеулі экономикалық және әлеуметтік жеңілдіктер жасай алады [1].

Цифрлық экономика электрондық бизнес пен электрондық коммерцияға қатысты цифрлық технологияларға негізделген барлық экономикалық қызметке, сондай-ақ жаңа технологияларды қолдану арқылы өндірілетін және сатылатын барлық электрондық тауарлар мен қызметтерге жатады. 2018 жылдың соңында Қытайдың цифрлық экономикасы ұлттық ішкі жалпы өнімнің 1/3 бөлігіне жетті. Еуропалық Одақтағы цифрлық экономика деректерінің көлемі 2016 жылы оның ЖІӨ-нің 2% дерлік болды. ЕАЭО-дағы цифрлық экономиканың үлесі одаққа мүше барлық мемлекеттердің жалпы ЖІӨ-нің 2,8%-ын құрады.

Ғаламтор арқылы жүзеге асырылатын барлық қаржылық және сауда операцияларын және осындай транзакцияларға байланысты бизнес-процестерді қамтитын экономикалық сектор электрондық коммерция халық арасында танымал болуда. Электрондық коммерциядағы бөлшек сауда көлемі 2019 жылдан 2023 жылға дейін екі есе артады деп күтілуде. Бірақ жекелеген елдер бойынша саралау әлі де өте маңызды: ғаламтордағы сауда, қаржылық операциялар, жұмыс іздеу және қашықтықтан оқыту үшін пайдаланатын ресейліктердің саны ЕО елдерімен салыстырғанда 2 есе аз. Бағдарламаны жүктеп алатын ресейліктердің үлесі Еуропалық Одақтағыдан 3 есе аз болды. Азия-Тынық мұхиты аймағы әлі де цифрлық экономикада көшбасшы болып қала береді. Қытай-әлемдегі ең ірі электрондық коммерция нарығы. Alibaba холдингі 2021 жылдың 3 тоқсанындағы пайда туралы хабарлады, ол сарапшылардың күткенінен асып түсті, ол 58% - ға немесе 1,6 есе өсті және 52,3 миллиард юаньды (7,5 миллиард доллар) құрады. АҚШ) немесе акцияға шаққанда 19,55 юань. Қытайдағы тұтынушылардың жылдық белсенділігі оның күткенінен жоғары болды. Alibaba басшылығы сонымен қатар бұлтты бизнес алғаш рет оң түзетілген, пайыздар, салықтар мен амортизацияға дейінгі пайдаға (EBITDA) қол жеткізгенін атап өтті

Соңғы уақытта COVID-19 пандемиясы жағдайынан бастап дамып келе жатқан қытайлық электрондық коммерция қызметі ұлттық нарықтың мемлекеттік бақылауында болуда. Нарықты реттеу жөніндегі мемлекеттік әкімшілік холдингке қатысты монополияға қарсы тергеу жүргізеді, бұл АҚШ-тың реттеуші органдары Facebook Inc ірі американдық технологиялық компанияларына қатысты бастаған монополияға қарсы тергеулерді көрсетеді. (FB) және Alphabet Inc., Google бас компаниясы (GOOGLE). Халықаралық инвесторлар Қытайдағы Alibaba, Facebook Inc актив тұтынушыларының жыл сайынғы өсуін мұқият қадағалап отырады. (FB) және Alphabet Inc. АҚШ-та. Бұл кілт көрсеткіш соңғы 12 айда бөлшек сауда алаңдары арқылы кем дегенде бір расталған тапсырысты орналастырған пайдаланушы тіркелгілерінің жалпы санын бақылауға мүмкіндік береді. Алайда индикатор мәміленің нақты жүргізілуін көрсетпейді.

Белсенді тұтынушыларды ұстап тұру және тарту пайдалары компанияның онлайн платформаларында өнімдерін сататын саудагерлерге маркетингтік қызметтерді сатуға байланысты болатын технологиялық компаниялардың бизнес үлгісі үшін маңызды. Цифрлық экономика неғұрлым белсенді тұтынушыларды тартатын болса, компания осы сатушылардан соғұрлым көп пайда табады. Белсенді тұтынушылардың саны, сонымен қатар, көп адамдар цифрлық экономикадағы бұлттық және ойын-сауық бизнесімен таныс болады дегенді білдіреді, олар болашақ табыстың өсуінің негізгі драйверлері болып табылады.

Ұлыбритания, Германия, Франция және Ресей ғаламторда ең белсенді қолданушылардың ондығына кіреді. Қытайлықтардың 94%-ға жуығы, поляктардың 78%-ы, ресейліктердің 71%-ы, шведтердің 64%-ы, британдықтардың 39%-ы, итальяндықтардың 36%-ы және француздық қолданушылардың 31%-ы 2010-2020 жылдар аралығында интернетті кемінде 315 рет пайдаланған. смартфондағы мобильді төлемдер. Әлемдегі ең ірі онлайн сатып алушылар қытайлықтар, олардың деңгейі 83%, Германия азаматтары 81% және поляк қолданушылары 75% құрайды.

Цифрлық экономиканың маңызды құралдарының бірі – «жасанды интеллект». Компанияларды цифрлық экономикаға тартуды ынталандыратын «жасанды интеллект» (ЖИ) ауқымы үнемі өсіп келеді және әрбір компанияның алдағы онжылдықтағы стратегиялық дамуын анықтайды. ЖИ-тің ерекшелігі - ол уақытты қазіргі, өткен және болашақ деп бөлмейді; тек іс-әрекеттің алдындағы кезең, іс-әрекеттің өзі және іс-әрекет аяқталғаннан кейін бірден келетін уақыт таңдалады.

Адамдардың өмірі цифрлық актерлер – роботтарға тәуелді болды. Робот – индивидуализм принциптері мен этикалық нормалар мен моральдық принциптердің жеке жүйесі негізінде сыртқы әлеммен қарым-қатынасын құратын саналы әрекет ететін тұлғаның үлгісі. Ерекшелігі оның тұрақты мобильді белсенділігінде және желіде тәулік бойы болуында. Осылайша, барлық экономикалық қызмет цифрлық форматқа + «жасанды интеллектке» ауысуда. Бұл аспектіде адамның күнделікті өмірі, экономиканың құрылымы, білім берудің нысаны мен мазмұны, байланыс, есептеу қуаты, ақпараттық

жүйелер, қызмет көрсету, өндірістік қатынастар толығымен өзгереді. Бүгінгі таңда цифрлық экономика «бір кездері су, азық-түлік, шикізат, банк қоймалары, кітапханалар немесе іскерлік ақпарат кластерінің жақындығына тәуелді болған іс-әрекеттер қазір географиялық бөлінген жеткізу желілері бар мобильді байланысқа негізделген» [2].

Жасанды интеллект (ЖИ) - зияткерлік машиналардың дәстүрлі түрде адамдардың артықшылығы болып саналатын шығармашылық функцияларды орындау қабілеті. Қазіргі уақытта ЕАЭО-ға мүше елдерде жасанды интеллект енгізетін және пайдаланатын ең белсенді салалар мұнай-газ саласы, қаржылық қызметтер, мемлекеттік қызмет көрсету және көлік болып табылады. ЕАЭО-ға кіретін елдердегі зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қаржы және мұнай-газ саласы өз қызметінде жасанды интеллектті пайдалану үшін айтарлықтай ресурстар мен тәжірибеге ие.

2020 жылдың 4 желтоқсанында Artificial Intelligence Journey (AI Journey) халықаралық онлайн-конференциясында Қазақстан Республикасының Президенті К-Ж. Тоқаев - өнімділікті арттыру, транзакциялық шығындарды азайту, сұранысты болжау – бұл жасанды интеллект ЕАЭО экономикасын интеграциялау процесінде шешуге арналған басты басымдықтары. «Бізді Ресей Федерациясының тәжірибесі қызықтырады, сонымен бірге Қазақстан ЖИ сферасындағы халықаралық тәжірибені зерделеуде. Бұл мүлдем басқа, сондықтан бізге нақты не қажет және бізге не сәйкес келетінін түсінуіміз керек» - деді. Еуразиялық экономикалық одақты цифрландыруды атап өтті. (ЕАЭО) Еуразиялық экономикалық комиссияның негізгі басымдықтарының біріне айналуы тиіс. «Одақ» форматында ЖИ қолдану мәтінді өңдеуді қысқартады, машиналық оқытуды жылдамдатады, сараптамалық жүйелерді біріктіреді, виртуалды агенттерді енгізеді және стандартты ұсыныстар жүйесін өзгертеді.

Дүниежүзілік ЖИ шығындарын жақсарту шоуы АҚШ-та 2019 жылы ол шамамен 35,8 миллиард долларға дейін өскенін, оның 5,2 миллиард доллары Еуропадан және 5,5 миллиард доллары Азия-Тынық мұхиты аймағынан келгенін көрсетеді. Ресей үкіметі 2020 жылы жасанды интеллектті дамытуға 380 миллион еуро бөледі деп болжанған болатын. Дегенмен, коронавирусқа қатысты жағдай болжамдарға өзіндік түзетулер енгізді: шығындар үш есе қысқартылды және 36 миллиард рубльді құрады. Қазір шиеленіскен дағдарыс жағдайында мемлекет ЖИ дамытуға бюджеттен бөлінген қаражатты жұмсауға дайын болмаса да, 2023 жылға дейін инвестиция көлемін жыл сайын 30%-ға арттыруды жоспарлап отыр. Ірі ресейлік компаниялардың 30%-дан астамы қазірдің өзінде жасанды интеллект технологияларын немесе енгізілген жасанды интеллект технологиялары бар бағдарламалық жасақтаманы пайдалануда. Компаниялардың қалған 70%-ы алдағы 1-2 жыл ішінде когнитивті технологиялар мен жасанды интеллект енгізуді жоспарлап отыр [3].

Алдағы төрт жылда жасанды интеллектке (ЖИ) жұмсалатын жаһандық шығындар екі есе артады, яғни 2020 жылы 50,1 миллиард доллардан 2024 жылы 110 миллиард доллардан асады. ЖИ жүйелері алдағы бірнеше жылда

жеделдей түседі, өйткені ұйымдар дамып келе жатқан цифрлық экономикада бәсекеге қабілетті болу үшін ЖИ-ті цифрлық трансформацияның бөлігі ретінде пайдаланады. 2019–2024 жылдарға арналған күрделі жылдық өсу қарқыны (CAGR). 20,1% болуы керек.

Дүниежүзілік банк сарапшыларымен бірге ЕАЭО сарапшылары Одақтың цифрлық кеңістігін дамытудың мақсатты үлгісін әзірледі. Осы модельді іске асырудың экономикалық тиімділігі ЕАЭО ЖІӨ-ні 2025 жылға қарай барлық мүше елдердің жалпы ЖІӨ болжамды өсімінен 10,6%-ға арттыруға мүмкіндік береді. Бұл әлеуетті әсер Одақ дамуының ескі үлгісімен салыстырғанда ЕАЭО елдерінің ЖІӨ-нің ықтимал өсуінен екі есе дерлік үлкен. Бұл модель АКТ саласында 1 миллион жаңа жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді, бұл сандық экономика саласындағы бірлескен іс-шараларсыз мүше мемлекеттердің цифрлық дамуы жағдайынан 50%-ға дерлік артық. Цифрлық күн тәртібін ілгерілету, оны жүзеге асыру болашаққа көпір бола алады, бұл Одақтағы келіспеушіліктер мен ұлттық артықшылықтар тұңғышынан шығуға көмектеседі [4].

Қорытындылай келе, мақалада бірнеше бағытты қамтитын әлемдік экономикалық жүйені дамытудың тұрақты инновациялық тренді ретінде цифрлық экономиканы зерттеу қажеттілігі негізделеді: аппараттық құралдар мен деректерді беру жылдамдығын дамыту; жасанды интеллект (ЖИ) ерекшелігі, деректерді жинау және өңдеу технологияларын біріздендіру; интеграциялық бірлестіктер шеңберіндегі ұлттық экономикалардың интеграциялық процестерінің құралдары. ЕАЭО елдеріндегі АКТ секторының дамуын бағалау негізінде интеграциялық бірлестік мемлекеттерінің жеткілікті дамыған цифрлық экономикасы бар, оның даму көрсеткіштерінің әлемдік орташа деңгейден өсу динамикасын қалыптастырды деген қорытынды жасалды. Цифрлық экономиканы дамытудың ұлттық стратегиялары мен бағдарламаларын талдау ЕАЭО шеңберінде АКТ секторын дамытуда реттеуші және ұйымдастырушылық әсерлерді үйлестіру қажеттілігін анықтады, өйткені бірыңғай цифрлық кеңістік бүкіл қауымдастық үшін синергетикалық әсер береді.

Қазіргі уақытта бірыңғай цифрлық кеңістікті құруға бағытталған жеке жобалар жүзеге асырылуда. Бұл мақала ЕАЭО елдерінің цифрлық экономикасының даму ерекшеліктері мен әлеуеті туралы білімді кеңейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Alibaba Group Holdings Ltd ADR (BABA) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ru.investing.com/equities/alibaba-earnings>.
2. Пивовар, Е.И. Евразийский интеграционный проект: предпосылки, становление, развитие. [Текст]: Глобальные процессы на постсоветском пространстве. - Москва. - 2020. - 158 с.

3. Иванов, В.В., Малинецкий, Г.Г. Цифровая экономика: мифы, реальность, перспектива [Текст]: / Российская академия наук, - 2017. - 154 с.

4. Кешелава, А.В. Введение в «Цифровую» экономику [Текст]: / А.В. Кешелава В.Г. Буданов, В.Ю. Румянцев и др.; под общ. ред. А.В. Кешелава; гл. «цифр.» конс. И.А. Зимненко. - ВНИИГеосистем, - 2017. - 235 с.